

Κώδικες συλλαβισμού για τήν στοιχειοθεσία ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων με τὸ T_EX καὶ τὸ L^AT_EX

Δημήτριος Ἀ. Φιλίππου
Κάτω Γατζέα
385 00 Βόλος

14 Νοεμβρίου 2000

*Καλοὶ μου φιλόλογοι,
βαρᾶτε με, ἀλλὰ λίγο ἑλαφρύτερα
ποὺ μπήκα γι' ἄλλη μιὰ φορὰ
στ' ἀμπελοχώραφά σας!*
Ἐπιρρεπῆς καὶ ἐθισμένος

Abstract

The grammatical rules for hyphenation of ancient Greek differ considerably from those for modern Greek, particularly when it comes to compound words. Moreover, there are not any freely available hyphenation patterns for typesetting ancient Greek texts with T_EX. Thus, new hyphenation patterns had to be written from scratch for typesetting ancient Greek. These new patterns allow for the separation of compound words in their original parts when the first part has not lost its final vowel by elision. The new hyphenation patterns, which can be used with the `greek` option of `babel` or Dryllerakis' `GREEKTEX`, are available for free from CTAN.

1 Εἰσαγωγή

Σὲ προηγούμενο ἄρθρο [1], εἶχαμε ἀναφερθεῖ στὴν δημιουργία βελτιωμένων κωδίκων συλλαβισμού γιὰ τὴν στοιχειοθεσία νεοελληνικῶν κειμένων με τὸ T_EX καὶ τὸ L^AT_EX. Οἱ κώδικες συλλαβισμού πολυτονικῶν νεοελληνικῶν κειμένων θὰ μποροῦσαν νὰ χρησιμεύσουν καὶ γιὰ τὸν συλλαβισμό ἀρχαίων ἑλληνικῶν κειμένων, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συλλάβιζαν μετὰ βᾶσιν τὸν κανόνα ποὺ λέει ὅτι ἕνα σύμφωνο συλλαβίζεται πάντα μετὰ τὸ ἀκόλουθο φωνῆεν [2]. Ἰσως δὲ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες νὰ χώριζαν τὶς συλλαβὲς μετὰ βᾶσιν μόνο τὸν τονισμό καὶ τὴν εὐφωνία.

Για παράδειγμα, ο Smyth [2] αναφέρει ότι οι αρχαίοι Έλληνες συλλάβιζαν την έκφραση *ἐκ τούτου* σαν να ήταν μία λέξη, δηλαδή συλλάβιζαν *ἐ-κ τού-του*.

Ώστόσο, νεώτεροι γραμματικολόγοι εισηγάγαν έναν κανόνα για τὸν συλλαβισμό τῶν σύνθετων ἀρχαίων ἐλληνικῶν λέξεων με βάση τὸν χωρισμὸ τῶν συνθετικῶν τους [3]. Σύμφωνα μ' αὐτὸν τὸν κανόνα, συλλαβίζουμε *ἀπ-αγγέλω*, *Διόσκουρος* καὶ *παρ-εκ-τρέπω*, ἀντὶ γιὰ *ἀ-παγγέλω*, *Διό-σκουρος* καὶ *πα-ρε-κτρέπω*.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν [4], ἀλλὰ καὶ ὀρισμένες ἔγκυρες γραμματικὲς τοῦ περασμένου αἰῶνα [3], ἀποδέχονται τὸν παραπάνω κανόνα ἐλαφρῶς τροποποιημένο· οἱ σύνθετες λέξεις χωρίζονται στὰ συνθετικά τους μέρη, μόνο ὅταν δὲν ἔχει συμβεῖ ἔχθλιψη φωνηέντων τοῦ πρώτου συνθετικοῦ. Ἡ σχολικὴ γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν [5], ποὺ ἀκολουθεῖ τὶς ὁδηγίες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, γράφει χαρακτηριστικά:

«Οἱ σύνθετες λέξεις χωρίζονται στα συνθετικά τους μέρη, ἀνὰ τὴ σύνθεση δὲν ἔχει ἀποβληθεῖ τὸ τελικὸ φωνήεν τοῦ θέματος τοῦ α' συνθετικοῦ· ἀλλιῶς, συλλαβίζονται σαν ἀπλὲς λέξεις: *ἐξ-έρχομαι*, *συναίγω*, *δυσ-τυχής*, *Ἑλλήσ-ποντος*, *νοῦν-εχής*· ἀλλὰ: *πα-ρέρχομαι*, *ἀπέχω*, *κά-θοδος*, *νο-μάρχης*, *φί-λιππος*, *πρω-ταγωνιστής*.»

Ὁ Χαραλάμπος [6] ἔχει ἐτοιμάσει κώδικες συλλαβισμοῦ ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων με βάση τὸν χωρισμὸ τῶν σύνθετων ἀρχαιοελληνικῶν λέξεων στὰ συνθετικά τους μέρη ἀκόμα καὶ ὅταν ἔχει ἀποβληθεῖ τὸ τελικὸ φωνήεν τοῦ πρώτου συνθετικοῦ. Δηλαδή οἱ κώδικες τοῦ Χαραλάμπος δίνουν: *αἰχμ-άλωτος* (*αἰχμη* + *άλωτος*), *στρατ-ηγός* (*στρατὸς* + *ἄγω*), ἐνῶ κατὰ τὴν σχολικὴ γραμματικὴ τῶν ἀρχαίων [5] ἔχουμε: *αἰχ-μάλωτος*, *στρα-τηγός*. Ἐπιπλέον, οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τοῦ Χαραλάμπος γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά δὲν κυκλοφοροῦν δωρεὰν στὸ Διαδίκτυο.

Προκειμένου ὅλοι οἱ χρήστες τοῦ T_EX καὶ τοῦ L^AT_EX νὰ μποροῦν νὰ στοιχειοθετοῦν ἀρχαῖα ἐλληνικά κείμενα με σωστὸ συλλαβισμό, δημιουργήσαμε νέους κώδικες συλλαβισμοῦ. Αὐτοὶ οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά διαφέρουν ἀπὸ ἐκείνους τοῦ Χαραλάμπος [6] στὸ ὅτι στηρίζονται στοὺς κανόνες τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς σχολικῆς γραμματικῆς. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ δίνουν *προσ-έχω* ὅμως *πα-ρέ-χω*, ἐνῶ οἱ κώδικες τοῦ Χαραλάμπος δίνουν *προσ-έχω* καὶ *παρ-έχω*. Παρακάτω ἐξηγεῖται λεπτομερῶς τὸ πῶς φτιάχθηκαν οἱ νέοι κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά, ἀλλὰ καὶ οἱ σπάνιες περιπτώσεις ὅπου τὸ T_EX μπορεῖ νὰ συλλαβίσει λανθασμένα.

2 Ἡ δημιουργία βελτιωμένων κωδικῶν συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά

Τὸ πῶς συλλαβίζει τὸ T_EX τὸ εἶδαμε στὸ προηγούμενο σχετικὸ ἄρθρο [1]. Ἔτσι, ὅπως στὴν περίπτωση τῶν νέων ἐλληνικῶν, οἱ κώδικες συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν προκύπτουν κατὰ ἀντιστοιχία με τοὺς γραμματικὸς κανόνες συλλαβισμοῦ:

(α) Ἐνα σύμφωνο ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα συλλαβίζεται μὲ τὸ δεύτερο φωνήεν

Μὲ ἄλλα λόγια, μία ἀπλή λέξη χωρίζεται σὲ συλλαβὲς μετὰ ἀπὸ κάθε φωνήεν: π.χ., *ἀ-γνο-έ-ω*. Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: a1 e1 h1 i1 o1 u1 w1. Γιὰ τὴν ἀποφυγὴ χωρισμοῦ μετὰ φωνήεντος καὶ ὑποδιαστολῆς, προσθέτουμε: a2|1 h2|1 w2|1.

(β) Οἱ δίφθογγοι δὲν χωρίζονται

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: a2i a2' i ... u2<' i u2<~i. Μεταξὺ τῶν κωδίκων αὐτῶν παρεμβάλλουμε ὀρισμένες ἐξαιρέσεις: 'a3i >a3i <a3i ... 'u3i ~u3i >u3i <u3i ou3i 'ou4i >ou4i <ou4i o3u'i o3u~i.

(γ) Τὰ σύμφωνα — ἀπλὰ καὶ δίφθορα — στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος λέξεων δὲν ἀποτελοῦν συλλαβὲς

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: 4b. 4g. ... 4y. .b4 .g4y4. Στους κώδικες αὐτούς, προσθέτουμε μερικούς ἀκόμα γιὰ τὴν περίπτωση ἑλλειπῶν λέξεων ποὺ τελειῶνουν μὲ ἀπόστροφο ἐξ αἰτίας ἐκθλιψῆς φωνήεντος: 4'' 4b'' 4g'' ... 4y''. Ἐπίσης προσθέτουμε καὶ μερικούς κώδικες γιὰ τὴν περίπτωση ἑλλειπῶν λέξεων ποὺ τελειῶνουν μὲ δύο σύμφωνα καὶ ἀπόστροφο: 4bd'' 4b1'' ... 4qn'' 4qr''.

Οἱ λέξεις ποὺ ἔχουν ὑποστρεῖ ἐκθλιψῆς ἐμφανίζονται κυρίως στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ ποίηση. Γιὰ παράδειγμα, ὁ ἀριστοφανικός ἥρωας Εὐελπίδης λέει:

ἄστοι μετ' ἄστῶν, οὐ σοβοῦντος οὐδενὸς
ἀνεπτόμεσθ' ἐκ τῆς πατρίδος ἀμφοῖν ποδοῖν,
αὐτὴν μὲν οὐ μισοῦντ' ἐκείνην τὴν πόλιν...

Ἀριστοφάνης, *Ὀρμιθες*, στίχοι 34–36

Βεβαίως, τὸ κόψιμο τῶν λέξεων εἶναι σπάνιο στὴν ποίηση. Ἐπειδὴ ὅμως τέτοιες ποιητικὲς φράσεις μπορεῖ νὰ παρουσιαστοῦν ὄχι μόνο στὴν μορφὴ στίχων, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς πεζοῦ κειμένου, γι' αὐτὸ καὶ οἱ παραπάνω κώδικες εἶναι ἀπαραίτητοι.

(δ) Τὰ διπλὰ σύμφωνα χωρίζονται

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: 4b1b 4g1g ... 4r1r 4>r1<r 4s1s ... 4y1y. (Ὁ Χαραλάμπους [6] λέει ὅτι τὸ διπλὸ ρ — ρρ ἢ ῥῥ — δὲν χωρίζεται, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μᾶλλον λάθος.)

(ε) Συνδυασμοὶ δύο ἢ περισσοτέρων συμφώνων, ἐκ τῶν ὁποίων δύο πρώτων δὲν ἀρχίζει ἐλληνικὴ λέξη, χωρίζονται μετὰ τὸ πρῶτο σύμφωνο

Οἱ ἀντίστοιχοι κώδικες εἶναι: 2b1g ... 2y1q. Θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὑπάρχουν ὀρισμένοι συνδυασμοὶ συμφώνων ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀρχίζουν λέξεις τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἀρχίζουν λέξεις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Ἔτσι, ὁ συνδυασμὸς βγ δὲν χωρίζεται στὰ νέα ἐλληνικά (γιατὶ ὑπάρχει ἡ λέξη *βγαίνω*), ἐνὸς χωρίζεται στὰ ἀρχαία ἐλληνικά (γιατὶ δὲν ὑπάρχει ἀρχαία ἐλληνικὴ λέξη ποὺ νὰ ἀρχίζει ἀπὸ βγ). Τὰ συμφωνικὰ συμπλέγματα ἀπὸ τὰ

ὅποια ἀρχίζουν λέξεις ἀρχαιοελληνικές, τὰ ἐπιβεβαιώσαμε ἀπὸ τὸ λεξικὸ Liddell–Scott [7] καὶ τὸ λεξικὸ τοῦ Σταματάκου [8].

Ἐνας ἄλλος κανόνας γιὰ τὸν συλλαβισμό τῶν ἀρχαίων λέει [3] ὅτι δὲν χωρίζεται ὁ συνδυασμὸς δύο συμφώνων ὅταν τὸ πρῶτο εἶναι ἄφωνο (π, β, φ / τ, δ, θ / κ, γ, χ) καὶ τὸ δεύτερο εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ρινικά μ ἢ ν. Θὰ πρέπει λοιπὸν οἱ κώδικες νὰ μὴν περιέχουν τὸν χωρισμὸ τῶν βμ, βν, γμ, κ.τ.ῶ. Γι’ αὐτὸ καὶ δὲν συμπεριλαμβάνουμε τοὺς κώδικες 2b1m ... 2q1n.

(*) Μία σύνθετη λέξη χωρίζεται στὰ συνθετικά της μέρη. Ὅταν ὅμως ἔχει ἐπέλθει ἐκθλιση φωνηέντων κατὰ τὴν σύνθεση, τότε ἡ λέξη συλλαβίζεται σὰν μία ἀπλή λέξη.*

Αὐτὸς ὁ κανόνας δημιουργεῖ τίς μεγαλύτερες δυσκολίες γιὰ τὴν δημιουργία τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν. Τὴν λύση στὸ πρόβλημα τὴν ἐπεσήμανε πρῶτος ὁ Χαραλάμπος [6]: Μὲ βάση ἓνα λεξικὸ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας — στὴν περίπτωσή μας, τὸ μεγάλο λεξικὸ τοῦ Σταματάκου [8] — καταστρώσαμε ἓνα ἐκτεταμένο κατάλογο ἀπὸ κώδικες ποὺ ἀντιστοιχοῦν στὰ ἀρχικά μέρη τέτοιων σύνθετων λέξεων:

>adi'e2x1	ἀδιέξ-οδος
>adie2x1	
>adu2s1'w	ἄδυσ-ώπητος
>adu2s1w	
<al'o2s1	ἄλός-ανθος
<alo2s1	
...	...
<w2s1e'i.	ὥσ-εἰ
<w2s1e'i.	
<'w2s1per.	ὥσ-περ
<w2s1pe2r1	ὥσ-περ-εἰ
<'w2s1te	ὥσ-τε

Ὁ κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων περιλαμβάνει καὶ μερικές νεώτερες λέξεις, ὅπως *καλωσ-ορίζω*, *και-εἰς* καὶ *όλου-έν*. Προσθέσαμε τίς λέξεις αὐτὲς γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ οἱ κώδικες τῶν ἀρχαίων χρησιμοποιηθοῦν γιὰ τὸν συλλαβισμό κειμένων τῆς καθαρεύουσας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ὁ πλήρης κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας εἶναι πολὺ μεγάλος καὶ γι’ αὐτὸ δὲν δίνεται ἐδῶ. Ὅσοι ἐνδιαφέρονται μποροῦν νὰ κοιτάξουν τὸ σχετικὸ ἀρχεῖο ποὺ συνοδεύει τὸ ἀρχεῖο μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ (βλ. §5).

3 Δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ

Ὅπως μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὴν στοιχειοθεσία νεοελληνικῶν κειμένων [1], ἔτσι καὶ μὲ τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά δημιουργήσαμε μία νέα φόρμα latex. Κατόπιν, μὲ τὴν βοήθεια τῆς ἐντολῆς `\showhyphens`, δοκιμάσαμε τοὺς κώδικες συλλαβισμοῦ ἀρχαίων ἐλληνικῶν στὸν συλλαβισμό πέντε

διαφορετικῶν κειμένων πού ἡ συνολική ἔκτασή τους ξεπερνᾶ τῆς ἑξί σελίδες. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι:

1. Ἡρόδοτος, *Ἱστορίαι*, A' (I–III)
2. Ξενοφών, *Κύρου ἀναβάσεως A'* (1.IV.11–1.IV.13)
3. Λυσίας, *Ἀπολογία δωροδοκίας ἀπαράσημος* (21.1–21.6)
4. Πλούταρχος, *Βίοι* (Θεμιστοκλής, II.1–II.5)
5. Στράβων, *Γεωγραφία* (7.1.1–7.1.5)

Πρὸς μεγάλη μας ἐκπληξή τὸ TEX συλλάβισε σωστὰ ὅλες τῆς λέξεις σὲ ὅλα τὰ κείμενα.

Ἄξιζει ἀκόμα νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸ 2ο κείμενο πού χρησιμοποιήσαμε γιὰ τὴν δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ εἶναι αὐτὸ πού χρησιμοποιήθηκε καὶ ὁ Χαραλάμπους γιὰ τὴν δοκιμὴ τῶν δικῶν του κωδίκων [6]. Στὸ Σχῆμα 1 παρουσιάζεται τὸ ἴδιο κείμενο μὲ ὑπογραμμισμένα τὰ σημεῖα ὅπου ὁ συλλαβισμὸς διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ Χαραλάμπους [6].

Ἐν-τεῦ-θεν (*Ἐντεῦ-θεν*) ἐξ-ε-λαύ-νει στα-θμοὺς (*σταθ-μοὺς*) τρεῖς πα-ρα-σάγ-γας πεν-τε-καί-δε-κα πα-ρὰ τὸν Εὐ-φρά-την πο-τα-μόν, ὄν-τα τὸ εὐ-ρος τετ-τά-ρων στα-δί-ων· καὶ πό-λις αὐ-τό-θι ᾧ-κεῖ-το με-γά-λη καὶ εὐ-δαί-μων Θά-ψα-κος ὄ-νο-μα. Ἐν-ταῦ-θα (*Ἐνταῦ-θα*) ἔ-μει-νεν ἡ-μέ-ρας πέν-τε. Καὶ Κῦ-ρος με-τα-πεμ-ψά-με-νος τοὺς στρα-τη-γούς (*στρατ-η-γούς*) τῶν Ἑλ-λή-νων ἔ-λε-γεν ὅ-τι ἡ ὀ-δὸς ἔ-σοι-το πρὸς βα-σι-λέ-αν μέ-γαν εἰς Βα-βυ-λῶ-να· καὶ κε-λεύ-ει αὐ-τούς λέ-γειν ταῦ-τα τοῖς στρα-τι-ώ-ταις καὶ ἀ-να-πέι-θην ἔ-πε-σθαι. Οἱ δὲ ποι-ή-σαν-τες ἐκ-κλη-σί-αν ἀ-πήγ-γε-λον (*ἀπ-ήγ-γε-λον*) ταῦ-τα· οἱ δὲ στρα-τι-ῶ-ται ἐ-χα-λέ-παι-νον τοῖς στρα-τη-γούς (*στρατ-η-γούς*), καὶ ἔ-φα-σαν αὐ-τούς πά-λαι ταῦτ' εἰ-δό-τας κρύ-πτειν, καὶ οὐκ ἔ-φα-σαν ἰ-έ-ναι, ἐ-ὰν μὴ τις αὐ-τοῖς χρή-μα-τα δι-δῶ, ὥ-σ-περ (*ὥ-σπερ*) τοῖς προ-τέ-ροις με-τὰ Κύ-ρου ἀ-να-βᾶ-σι [πα-ρὰ τὸν πα-τέ-ρα τοῦ Κύ-ρου], καὶ ταῦ-τα οὐκ ἐ-πί μά-χην ἰ-όν-των, ἀλ-λά κα-λοῦν-τος τοῦ πα-τρὸς Κῦ-ρον. Ταῦ-τα οἱ στρα-τη-γού (*στρατ-ηγοί*) Κύ-ρω ἀ-πήγ-γε-λον (*ἀπ-ήγ-γε-λον*). Ὁ δ' ὑ-πέ-σχε-το (*ὑπ-έ-σχε-το*) ἀν-δρὶ ἐ-κά-στω δώ-σειν πέν-τε ἄρ-γυ-ρί-ου μνᾶς, ἐ-πᾶν εἰς Βα-βυ-λῶ-να ἦ-κω-σι, καὶ τὸν μι-σθὸν ἐν-τε-λῆ μέ-χρι ἂν κα-τα-στή-σῃ τοὺς Ἑλ-λη-νας εἰς Ἴ-ω-νί-αν πό-λιν. Τὸ μὲν δὴ πο-λὺ τοῦ Ἑλ-λη-νι-κοῦ οὐ-τως ἐ-πέ-σθη.

Σχῆμα 1: Τὸ 2ο κείμενο πού χρησιμοποιήθηκε κατὰ τὴν δοκιμὴ τῶν κωδίκων συλλαβισμοῦ. Οἱ ὑπογραμμισμένες λέξεις εἶναι ἔχουν συλλαβισθεῖ διαφορετικὰ μὲ τοὺς κώδικες τοῦ Χαραλάμπους [6]. Ὁ συλλαβισμὸς σύμφωνα μὲ τοὺς κώδικες τοῦ Χαραλάμπους δίνεται ἐντὸς παρενθέσεων.

4 Πιθανὰ λάθη συλλαβισμοῦ

Τὰ περισσότερα ἀναμενόμενα λάθη συλλαβισμοῦ σχετίζονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μὲ τὸν συλλαβισμὸ σύνθετων λέξεων. Ἴσως μερικὸι νὰ ἀπογοητευθοῦν πού ὁ

στρατηγός συλλαβίζεται ως *στρα-τη-γός* και όχι ως *στρατ-η-γός*. Όμως, όπως αναφέραμε και στην Είσαγωγή, οι δικοί μας κώδικες συλλαβισμού των αρχαίων ελληνικών γράφθηκαν με βάση τις οδηγίες της Ακαδημίας Αθηνών και όχι με βάση το *Chicago Manual of Style* [6].

Ένα άλλο σχετικό πρόβλημα έχει να κάνει με την αμφισημία ορισμένων ομοιόγραπτων λέξεων. Για παράδειγμα, αλλιώς συλλαβίζεται το επίθετο *ὁ/ἡ ἄν-ο-δος* (*a* στερ. + *ὁδός*, δηλαδή *ἄβατος*) και αλλιώς το ουσιαστικό ἡ *ἄ-νο-δος* (*ἄνω* + *ὁδός*, δηλαδή *πορεία* πρὸς τὰ ἐπάνω)· αλλιώς συλλαβίζεται ἡ *προσ-κοπή* (πρὸς + *κόπος*, δηλαδή *πρόσκομμα*, *ἐμπόδιο*) και αλλιώς ἡ *προ-σκοπή* (πρὸ + *σκοπέω*, δηλαδή *προκατόπτειψη*, *πρόβλεψη*). Το \TeX δὲν μπορεί νὰ καταλάβει τέτοιες λεπτές διαφορές, ἀφοῦ κάνει μόνο στοιχειοθεσία και όχι ἀνάλυση τοῦ κειμένου.

Στὴν ποίηση, ὀρισμένες λέξεις παρουσιάζουν συνίζηση φωνηέντων ἢ διφθόγγων, δηλαδή δύο συνεχόμενα φωνήεντα ἢ ἓνα φωνήεν και ἓναν διφθογγο πὸν προφέρονται σὰν μία συλλαβή, π.χ., *χρῦ-σέψ*. Τὰ φωνήεντα πὸν ἔχουν πάθει συνίζηση θὰ συλλαβισθοῦν λανθασμένα ὡς δύο χωριστὲς συλλαβές, π.χ., *χρῦ-σέ-ψ*. Ἐπιπλέον, στὴν λυρική ποίηση συναντοῦμε σπανίως λέξεις πὸν περιέχουν τὸ *ὀ*· αὐτὲς οἱ λέξεις δὲν θὰ συλλαβισθοῦν καθόλου. Κάτι τέτοιο θὰ ἦταν δυνατὸ μόνο ἂν τὸ *ὀ* εἶχε κωδικοποιηθεῖ ὡς ἓνας συγκεκριμένος χαρακτήρας, π.χ. στὴν θέση τοῦ *v* ὅπως πρότεινε κάποτε ὁ Χαραλάμπους [9].

Ἴσως ἀκόμα νὰ παρουσιασθοῦν προβλήματα στὸν συλλαβισμό, ἐπειδὴ ὁ κατάλογος ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων, παρ' ὅτι ἐκτεταμένος, δὲν μπορεί νὰ εἶναι πλήρης. Παραπάνω, ἀναφέρθηκε ὅτι στὸν κατάλογο τῶν ἀρχικῶν μερῶν σύνθετων λέξεων ἔχουμε προσθέσει και ὀρισμένα ριζικά νεώτερων λέξεων, ἔτσι ὥστε νὰ μπορεί κάποιος νὰ χρησιμοποιήσει τοὺς ἴδιους κώδικες και γιὰ τὴν στοιχειοθεσία κειμένων τῆς καθαρῆς. Ὡστόσο τὰ ριζικά πὸν προσθέσαμε γιὰ τὴν καθαρῆς εἶναι πολὺ λίγα και γι' αὐτὸ ἴσως νὰ παρουσιασθοῦν κάποια λάθη στὸν συλλαβισμό νεώτερων σύνθετων λέξεων.

Ἀναμφισβήτητα ἢ πολυμορφία τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας μπορεί νὰ προκαλέσει σοβαρὰ προβλήματα συλλαβισμού. Φαντασθεῖτε ὅτι θέλουμε νὰ στοιχειοθετήσουμε κάποιο παπαδιαμαντικὸ κείμενο. Ποιούς κώδικες συλλαβισμού θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουμε, ἐφ' ὅσον ὁ Παπαδιαμάντης ἔγραφε τὰ κείμενά του στὴν καθαρῆς, ἀλλὰ γιὰ τοὺς διαλόγους χρησιμοποιοῦσε δημοτική;

Κλείνοντας θὰ πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι οἱ παρόντες κώδικες συλλαβισμού ἔχουν γραφῆ σύμφωνα με τὴν κωδικοποίηση τῶν ἐλληνικῶν τοῦ \TeX κατὰ Levy [10] και χρησιμεύουν γιὰ στοιχειοθεσία με τὸ $\text{GREEK}\TeX$ τοῦ Δρυλλεράκη [11] ἢ με τὴν ἐλληνική ἐπιλογή τοῦ *babel* [12, 13]. Οἱ κώδικες ἴσως χρησιμεύσουν και γιὰ ἄλλα πακέτα στοιχειοθεσίας ἐλληνικῶν κειμένων, ὅπως τὸ *ibycus* [14] και τὸ *greektex* τοῦ Μοσχοβάκη [15], ἀλλὰ σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση θὰ χρειαστεῖ νὰ γίνουν ὀρισμένες ἀλλαγές. Τέλος, εὐελπιστοῦμε ὅτι μιὰ ἡμέρα οἱ κώδικες συλλαβισμού τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν θὰ βροῦν τὸν δρόμο τους ἀκόμα και μέσα στὸ πρόγραμμα Ὡμέγα.

5 Που θα βρείτε τους νέους κώδικες συλλαβισμού

Οι κώδικες συλλαβισμού των αρχαίων ελληνικών περιέχονται σε ένα αρχείο με το όνομα `GRAhyph?.tex`, όπου ? είναι ο αριθμός της τρέχουσας έκδοσής του (2). Μαζί με το αρχείο των κωδίκων θα βρείτε και ένα αρχείο `LATEX` με το όνομα `compound.ltx` που παρουσιάζει όλες τις σύνθετες λέξεις που απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή στον συλλαβισμό.

Το αρχείο με τους κώδικες μπορείτε να το λάβετε με `ftp` από τον κατάλογο `pub/TeX/greek/hyphen` στον κόμβο του `*εφτ*` (`obelix.ee.duth.gr`). Θα το βρείτε επίσης στους αντίστοιχους καταλόγους του CTAN.

Ευχαριστίες

Ο συγγραφέας θα ήθελε να ευχαριστήσει τον κ. Σπύρο Κωνσταντάτο, λέκτορα Κλασικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο McGill του Καναδά, για όρισμένες παρατηρήσεις του και για την προσφορά των λεξικών της βιβλιοθήκης του.

Ἀναφορές

- [1] Δ. Ἀ. Φιλίππου (2000), «Βελτιωμένοι κώδικες συλλαβισμού πολυτονικῶν καὶ μονοτονικῶν νεοελληνικῶν κειμένων για τὸ `TEX` καὶ τὸ `LATEX`», *Τὸ Εὐτυποῖ*, νο. 4, σελ. 1–16.
- [2] H. W. Smyth (1984), *Greek Grammar*, revised by G. M. Messing. Harvard University Press, Boston, USA, §138–141.
- [3] W. W. Goodwin (1892), *A Greek Grammar*. Ginn and Company, Boston, USA, pp. 24–25.
Νεώτερη ἐπανεκδόση τοῦ ἴδιου βιβλίου [W. W. Goodwin (1988), *A Greek Grammar*, revised by C. B. Gulick. Orpheus Publishing Inc., New Rochelle, New York, USA, pp. 26–27] περιέχει λάθη στοὺς κανόνες συλλαβισμού τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν.
- [4] I. Καλλιτσουνάκης (1939), «Ὁρθογραφικὸν διάγραμμα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν». *Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, τόμος ιδ'.
- Στὸ ἄρθρο αὐτὸ γίνεται ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν Χαράλαμπος [6].
- [5] M. X. Οἰκονόμου (1987), *Γραμματικὴ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς*, ε' ἔκδ. Ὁργανισμὸς Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων, Ἀθήνα, §30–34.
- [6] Y. Haralambous (1992), “Hyphenation patterns for ancient Greek and Latin.” *TUGboat* **13**, 457–469.
- [7] H. G. Liddell καὶ R. Scott (1968), *A Greek-English Lexicon*, revised by H. S. James and R. McKenzie. Oxford University Press, Clarendon Press, Oxford, UK.

- [8] Ι. Δρ. Σταματάκος (1972), *Λεξικὸν τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης*. Ἐκδοτικὸς Ὄργανισμὸς «Ὁ Φοῖνιξ» ΕΠΕ, Αθήνα.
- [9] Y. Haralambous (1991), “On T_EX and Greek...” *TUGboat* **12**, 224–226.
- [10] S. Levy (1988), “Using Greek fonts with T_EX.” *TUGboat* **9**, 20-24.
- [11] Κ. Ι. Δρυλλεράκης (1994), GREEK T_EX, vers. 4.0α. <ftp://laotzu.doc.ic.ac.uk/pub/tex>.
- [12] C. Beccari καὶ A. Syropoulos (1998), “New Greek fonts and the greek option of the babel package.” *TUGboat* **19**, 419–425.
- [13] J. Braams (1998), babel, vers. 3.6. CTAN: <tex-archive/macros/latex/required/babel>.
- [14] P. A. MacKay (1995), ibygrk. CTAN: <tex-archive/language/greek/ibygrk>.
- [15] Γ. Μοσχοβάκης (1994), greektex. CTAN: <tex-archive/language/greek/greektex>.